

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-15>

УДК 343.1

Габорак О.М.

Університет державної фіскальної служби України

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Анотація. У статті проаналізовано організаційно-правове забезпечення стадії досудового розслідування в таких країнах, як Німеччина, Франція, Швеція, Естонія, Казахстан, Молдова, Росія. Підкреслено, що особливості кримінально-процесуального законодавства окремих країн та його застосування у практичній площині вказують на наявність тенденції до оптимізації і водночас гуманізації кримінального провадження. Зауважено, що певні спірні моменти свідчать про намагання досліджених країн застосовувати як загальні стандарти кримінально-процесуального процесу, так і зберігати при цьому національні традиції. Запропоновано взяти до уваги досвід кримінально-процесуального провадження Естонії та Казахстану, які мають позитивні результати, ефективно використовуючи організаційно-правові важелі у цій сфері.

Ключові слова: кримінально-процесуальне законодавство, досудове розслідування, зарубіжний досвід, дізнання, злочин.

Haborak Oleksandr

University of the State Fiscal Service of Ukraine

EXPERIMENTAL INVESTIGATION THROUGH THE PRISM OF FOREIGN EXPERIENCE

Summary. The article analyzes the organizational features and legal regulation of the stage of pre-trial investigation in such countries as Germany, France, Sweden, Estonia, Kazakhstan, Moldova, Russia. The study of criminal procedure legislation of certain countries and its application in practice suggests that there is a tendency to optimize the pre-trial investigation. Most of the considered foreign countries in the construction of simplified procedures for the investigation of minor crimes along with objective factors (low degree of public danger of the act, the obviousness of the crime, the admission of suspects (accused) of their guilt) also proceed from such conditions as equality of arms, awareness and voluntariness of the decision of the suspect (accused) on simplification of criminal procedure, provision of a reasonable level of guarantees of the rights of participants of criminal proceedings, preservation of the general order. Analyzing the pre-trial investigation in different countries, it was concluded that in these countries there are attempts both to approve the common standards of criminal procedure and to preserve their national legal traditions. Ukraine is in the process of reforming its pre-trial investigation bodies. On July 1, 2020, Law № 2617-VIII "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses" (as amended) entered into force, aimed at humanizing criminal proceedings in accordance with European legislation. Today, our state has already moved from the stage of adopting legislative initiatives to the consistent implementation of the provisions of this Law, which are enshrined, in particular, in the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine. In this regard, the positive experience of the studied foreign countries (especially such post-Soviet countries as Estonia and Kazakhstan, which have a common past with Ukraine and which have already made successful steps in this area) will be useful for domestic professionals to qualitatively and timely eliminate all conflicts and gaps that arise during the application of the Law № 2617-VIII "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Simplify the Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses", make all necessary relevant decisions, and thus increase efficiency pre-trial investigation bodies.

Keywords: criminal procedure legislation, pre-trial investigation, foreign experience, inquiry, crime.

Постановка проблеми. Минуло чотири місяці від дати набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII, а отже, можна стверджувати, що Україна від етапу ухвалення нових законодавчих ініціатив нарешті перейшла до послідовного втілення в життя положень цього Закону, які знайшли своє закріплення, зокрема, у Кримінальному та Кримінальному процесуальному кодексах України. Новації у вітчизняному законодавстві, серед яких запровадження інституту кримінального проступку, поява нових суб'єктів досудового розслідування – дізнавачів тощо, стали предметом прискіпливого вивчення й обговорення як наукової спільноти, так і практиків, що беруть безпосередню участь у кримінальному процесі та мають змогу робити прикладні висновки про результативність нових законодавчих новел. Безпе-

речно, український законодавець не відкрив щось нове в сучасній правовій системі координат, адже питання диференціації кримінально-процесуальної форми та спрощення процедур кримінального провадження не є чимось незвичайним для зарубіжних теоретиків і практиків, які мають багаторічний, та здебільшого позитивний, досвід у цій сфері. А тому, як ніколи, видається доцільним дослідити як позитивні, так і негативні аспекти досвіду зарубіжних країн у цій сфері, щоб якісно та якомога швидше усунути всі колізії та прогалини, що виникають під час застосування Закону № 2617-VIII, як наслідок, підвищити ефективність роботи органів досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень. Особливості досудового розслідування перебувають у центрі уваги як вітчизняних, так і закордонних учених, серед яких варто виділити Власову Г., Калатура М., Мулявку Д., Теремецького В., Тисен О., Яковлева Р., Шульгіна Є., Яригину Л.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні продовжується реформування правоохоронної системи, відбувається вдосконалення законодавчого регулювання стадій досудового розслідування. Є країни пострадянського простору, які на крок випереджають її у цьому процесі. Естонія давно демонструє успіхи в реформах. А Казахстан неочікувано не так давно стає лідером у цих перегонах, тому досвід його, з огляду на однаковий розвиток у минулому наших країн, особливо корисний на сьогодні для України.

Мета статті полягає у дослідженні досвіду зарубіжних країн для запозичення його позитивних аспектів Україною.

Виклад основного матеріалу. В основу досвіду зарубіжних країн у сфері диференціації кримінально-процесуальної форми покладено прагнення дотримуватися таких форм кримінального провадження, які виважено враховували б тяжкість і складність кожного злочину, а також правові наслідки, які можуть мати місце у цьому процесі. Зазначене, безумовно, сприяє як оптимізації кримінального процесу загалом, так економії сил та засобів кожного з його учасників.

Так, у Німеччині до 1975 року розслідування проводилося як у формі поліцейського дізнання, так і попереднього слідства. Проте для максимальної раціоналізації провадження та через дублювання дій поліції й прокурора попереднє слідство було скасоване. Нині розслідування під керівництвом прокурора проводить поліція, а судовий слідчий бере у цьому епізодичну участь, що полягає в ухваленні найсуттєвіших рішень у справі. Складені поліцією протоколи не можуть бути оголошені в судовому розгляді. Тільки допит у суді поліцейського як свідка є одним зі способів легалізації даних розслідування. Поліція у разі потреби у легалізації даних попереднього розслідування звертається в дільничний суд до судді-дізнавача. Поліція вживає всіх належних заходів щодо виявлення і вивчення обставин злочину та гарантування збереження даних, які вона отримує. Крім того, варто зауважити, що не має докладно регламентованої процесуальної форми проведене поліцією або прокурором попереднє розслідування у формі дізнання [1].

У Швеції, залежно від виду злочину, досудове розслідування здійснюється поліцією у повному обсязі самостійно або під керівництвом прокурора, якому належить функція обвинувачення. Ініціатором щодо початку розслідування, зупинення або закриття справи може виступати як поліція, так і прокурор. Без огляду на те, який орган ініціював розслідування (поліція або прокурор), досудове розслідування зазвичай розпочинає, а також здійснює основний обсяг слідчих дій саме поліція. Під час скоєння правопорушення, крім огляду місця події, вона прямо на місці проводить допити потерпілих, свідків, підозрюваних. При цьому допитувати уповноважені не тільки співробітники поліції, а й цивільний персонал, що пройшов відповідні навчальні курси. Це особливо стосується допитів дітей і неповнолітніх, що мають свою специфіку. Розслідування тяжких злочинів, таких як вбивство, грабіж та ін., проводять детективи спільно з судовими техніками-криміналістами. Основна характерна

риса розслідування злочинів поліцією Швеції полягає у потребі вживати слідчих заходів якомога раніше. Це своєю чергою вимагає здійснення розслідування прямо на місці злочину (наприклад, ідеться про опитування та закріплення доказів), а не у поліцейській дільниці. Такий підхід забезпечується за допомогою розвиненої системи обміну інформацією в електронному вигляді [2]. «Завданням прокурора та працівників поліції під час проведення досудового розслідування є дотримання принципу неупередженості. Цей принцип у контексті кримінального процесу Швеції тлумачиться як обов'язок збирати та оцінювати всі можливі докази, що здатні як інкримінувати вчинення діяння, так і звільнити підозрюваного» [3, с. 23].

Застосування двох форм попереднього розслідування (попереднє судове слідство, що проводять слідчі судді, і дізнання, тобто поліцейське розслідування, яке належить до повноважень прокуратури та судової (кримінальної) поліції) регламентується Кримінально-процесуальним кодексом Франції 1958 року. Попереднє слідство у цій країні здійснюється тільки у справах про злочини. Проте йому передують поліцейське розслідування. Як виявляється, більшість злочинів у Франції розслідують посадовці судової поліції. Це офіцери, які наділені правом здійснювати самостійно попереднє дізнання, а крім того, посадові особи та агенти, що мають право виконувати окремі функції судової поліції (проводити деякі процесуальні дії тощо). Їхні повноваження закріплені у законі Франції щодо посилення безпеки та захисту свободи особи від 2 лютого 1981 р. Цей документ суттєво розширив підслідність кримінальних справ органам поліції за рахунок скорочення їхньої підзвітності слідчим суддям. Варто підкреслити, що на сьогодні у Франції спостерігається поступова відмова від функціонування слідчих суддів. Проте водночас розширені повноваження офіцерів судової поліції під час розслідування явних злочинів зразу після їхнього скоєння [2].

Щодо кримінального процесуального законодавства країн пострадянського простору, то воно, звичайно, змінюється, проте має свої особливості регламентації та застосування процедур. На відміну від європейської моделі полягає в тому, що розслідування у більшості країн пострадянського простору розпочинається з порушення кримінальної справи і проводиться за допомогою процесуальних методів.

Прискорене провадження в Естонії застосовується щодо нетяжких злочинів (третього ступеня), якщо впродовж десяти днів з моменту повідомлення про злочин, а у разі призначення експертизи – одного місяця, можна з'ясувати обставини скоєння злочину. Отже, чинним Кримінально-процесуальним кодексом Естонії передбачено продовження строку прискореного провадження у разі призначення експертизи. Прискорене провадження у справах приватного обвинувачення не застосовується. Характерною рисою кримінально-процесуального провадження Естонії є те, що поряд з прискореним провадженням має місце і спрощене. Воно застосовується тоді, коли у кримінальній справі, порушеній щодо злочину другого або третього ступеня, відомі всі обставини, що стосуються предмета дока-

зування, та обвинувачений повністю визнав себе винуватим у пред'явленому йому обвинуваченні. Розгляд кримінальної справи в судовому засіданні повинен відбуватися не пізніше десяти днів з моменту віддання обвинуваченого до суду [6].

Глава 23¹ Кримінального процесуального кодексу Республіки Казахстан (далі – КПК РК) передбачає можливість провадження попереднього розслідування у спрощеному порядку у кримінальних справах не тільки щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості, а й щодо тяжких злочинів. Умовами застосування глави 23¹ КПК РК є доведеність факту скоєння злочину та причетності до нього конкретної особи, що визнає свою провину і не оспорує докази, а також характер і розмір заподіяної шкоди. Досудове провадження у спрощеному порядку має бути завершено протягом 10 днів з моменту отримання повідомлення про злочин складанням протоколу. Стаття 363 КПК РК регламентує застосування скороченого порядку судового розгляду у кримінальних справах щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості в разі визнання обвинуваченим своєї провини й повної згоди із заявленими потерпілим позовними вимогами. Крім того, як обов'язкову умову розгляду справи у прискореному вигляді законодавство Казахстану передбачає відсутність порушень закону під час провадження у кримінальній справі та суперечки про допустимість і належність наявних у матеріалах справи доказів, а також відмови сторін від їхнього дослідження. На відміну від російського особливого порядку судового розгляду, під час застосування скороченої процедури судочинства в Казахстані допит підсудного і потерпілих у справі є обов'язковим. У казахському кримінальному процесі застосовується інститут угоди про співпрацю, схожий з російською процедурою, регламентованою главою 40¹ Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації (далі – КПК РФ). Стаття 612 КПК РФ від 4 липня 2014 р. поширює можливість укладення угод про співпрацю на всі категорії злочинів. На відміну від російської досудової угоди про співпрацю, казахський інститут застосовується не тільки у кримінальних справах, здійснюваних за співучасті, а й для розкриття особливо тяжких, екстремістських і терористичних злочинів, щодо яких суб'єкт, що виявив сприяння правоохоронним органам, є непричетний [4].

У Російській Федерації дізнання проводиться в скороченій формі на підставі клопотання підозрюваного про провадження дізнання у скороченій формі, яке є своєрідною згодою на операцію, а умови, за яких вона можлива, та її наслідки підозрюваному ще до першого допиту роз'яснює дізнавач (ч. 1 ст. 226.4 КПК РФ). Окремі російські науковці висловлюють побоювання, що положення ст. 226.5 КПК РФ суперечать конституційному принципу презумпції невинуватості, оскільки звільняють дізнавача від тягаря доведення винності підозрюваного, обвинуваченого, фактично обмежуючись визнанням провини, унаслідок чого існує висока ймовірність засудження невинного, добровільного або недобровільного обвинувачення ним себе. Обвинувачений у всіх без винятку випадках повинен вважатися невинним, поки його винність у скоєнні злочину не буде доведена

в передбаченому кримінально-процесуальному законі порядку і встановлена вироком суду, що набрав законної сили [5].

Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова (далі – КПК РМ) передбачає прискорене провадження щодо явних злочинів, якими вважаються злочини, розкриті у момент скоєння, або злочин, виконавець якого відразу після його вчинення переслідується потерпілим, очевидцями або іншими особами або захоплений неподалік від місця скоєння злочину зі зброєю, інструментами або іншими предметами, що дають можливість припускати, що він є учасником злочину. При цьому злочин може бути як незначним, так і середньої тяжкості й тяжким. Строк прискореного провадження, як і звичайного розслідування, КПК РМ не встановлений. Згідно зі ст. 259 КПК РМ кримінальне переслідування здійснюється в розумний строк, що визначається прокурором. У ході провадження щодо явних злочинів органом кримінального переслідування складається протокол, у якому відзначаються встановлені обставини стосовно вчиненого діяння, покази підозрюваного, якщо він погодився їх надати, та покази інших опитаних осіб. Варто зауважити, що згідно з КПК РМ у спрощеному порядку розглядаються справи, у яких укладається угода про визнання вини. Це угода між державним обвинувачем або підсудним, який дав згоду визнати свою провину в обмін на зменшення покарання. Такий документ складають у письмовому вигляді за обов'язкової участі адвоката у випадках, коли йдеться про нетяжкі злочини, злочини середньої тяжкості та тяжкі, якщо за скоєння діяння передбачено покарання до 15 років позбавлення волі. Серед умов укладання угоди можна виокремити наявність бажання обвинуваченого або підсудного співпрацювати з правоохоронними органами, його ставлення до скоєного злочину, характер і тяжкість обвинувачення, щире каяття та бажання взяти на себе відповідальність за скоєне діяння. Варто наголосити, що закон забороняє суду брати участь у переговорах про визнання вини, адже його обов'язок – встановити добровільність укладання угоди, дотримання законодавчих вимог і наявність достатніх доказів, що підтверджують вину. На підставі цих критеріїв суд бере до уваги або відхиляє угоду про визнання вини [6].

Висновки. Більшість розглянутих зарубіжних країн при побудові спрощених процедур розслідування нетяжких злочинів поряд з об'єктивними факторами (невеликий ступінь суспільної небезпеки діяння, очевидність злочину, визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї провини) виходять також із таких аспектів організації процесу, як рівність сторін у сфері надання доказів, інформованість і добровільність рішення підозрюваного (обвинуваченого) про спрощення кримінальної процедури, забезпечення розумного рівня гарантій прав учасників кримінального судочинства та збереження загального порядку. Аналіз досудового розслідування у різних країнах дав змогу зробити висновки, що вони намагаються як затвердити загальні стандарти кримінально-процесуального процесу, так і зберегти свої національні правові традиції. На сьогодні Україна перебуває на етапі реформування органів досудового розсліду-

вання. Першого липня 2020 р. набрав чинності Закон № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (із змінами та доповненнями), спрямований на гуманізацію кримінального провадження відповідно до між-

народних законодавчих норм. У зв'язку з цим позитивний досвід досліджених зарубіжних країн, зокрема Естонії та Казахстану, буде корисний для вітчизняних фахівців, щоб якісно усунути всі колізії, що виникають під час застосування Закону № 2617-VIII, а отже, підвищити ефективність роботи органів досудового розслідування.

Список літератури:

1. Глобенко Г.І. Зарубіжний досвід та положення законодавства України щодо дізнання: порівняльно-правовий аналіз. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 22 травня 2019 р.). Маріуполь, 2019. С. 294–296.
2. Яковлев Р.М., Мулявка Д.Г. Реформування органів досудового розслідування в Україні. Ірпінь : Університет ДФС України, 2017. 196 с.
3. Теремецький В.І. Досудове розслідування: зарубіжний досвід та практика застосування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 20–29.
4. Тисен О.Н. Теоретические и практические проблемы института досудебного соглашения о сотрудничестве в российском уголовном судопроизводстве : дис. ... докт. юрид. наук : специальность 12.00.09 «Уголовный процесс». Оренбург, 2017. 487 с.
5. Корякин В.А. Имитация действия презумпции невиновности при производстве дознания в сокращенной форме. *Российский следователь*. 2015. № 9. С. 36–39.
6. Власова Г.П. Практика застосування спрощеного кримінального судочинства в окремих країнах СНД. *Європейські перспективи*. 2013. № 8. С. 61–66.

References:

1. Globenko, G.I. (2019). Zarubizhnyj dosvid ta polozhennya zakonodavstva Ukrayiny shhodo diznannya: porivnyalno-pravovyy analiz [Foreign information about the provision of Ukrainian legislation as well as knowledge: a legal analysis]. *Pravova doktryna: mizhnarodnyj dosvid ta praktychna realizaciya v Ukraini*: zbirnyk materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Mariupol, 22 travnya 2019 r.). Mariupol, May 22, pp. 294–296.
2. Yakovlyev, R.M., & Mulyavka, D.G. (2017). Reformuvannya organiv dosudovogo rozsliduvannya v Ukrayini [Reform of organs of pre-trial investigation in Ukraine]. Irpin: Universytet DFS Ukrayiny, p. 196.
3. Teremeczkyj, V.I. (2019). Dosudove rozsliduvannya: zarubizhnyj dosvid ta praktyka zastosuvannya v Ukrayini [Pre-trial investigation: foreign awareness and practice of stagnation in Ukraine]. *Zhurnal svidnoyevropejskogo prava*, no. 69, pp. 20–29.
4. Tisen, O.N. (2017). Teoreticheskie i prakticheskie problemy instituta dosudebnogo soglasheniia o sotrudnichestve v rossiiskom ugovnom sudoproizvodstve [Theoretical and practical problems of the institution of a pre-trial cooperation agreement in Russian criminal proceedings] (Doctoral thesis), Orenburg. (in Russian)
5. Koriakin, V.A. (2015). Imitatciia deistviia prezumtcii nevinovnosti pri proizvodstve doznaniia v sokrashchennoi forme [Imitation of the effect of the presumption of innocence in the production of an inquiry in an abbreviated form]. *Rossiiskii sledovatel*, no. 2, pp. 36–39.
6. Vlasova, G.P. (2013). Praktyka zastosuvannya sproshhenogo kryminalnogo sudochynstva v okremykh krayinax SND [The practice of zasosuvannya common criminal court ruling in the surrounding regions of the SND]. *Yevropejski perspektivy*, no. 8, pp. 61–66.